

“Ki Dirlir O Bizüz” Redifli Gazellerde Divan Şairinin Kimliği*

Şerife AKPINAR**

ÖZ

Divan şiirinde konunun genellikle redifi belirlediği düşünüldüğünde “...ki dirlir o bizüz” redifinin şiire kattığı anlam dikkat çekmektedir. Şairlerin dile getirdikleri “biz” ile divan şairinin kendisini kastetmesi fikrinden hareketle bu redifteki şiirler incelenmeye değer bulunmuştur.

Şiirlerin tespitinde aynı redifli gazellerin “nazîre” olabileceğinden yola çıkılmıştır. Böylece hikemî tarzın büyük temsilcisi Nâbî'nin bu redifle yazılan şiiri model kabul edilerek; XVII. yüzyıl ve sonrasındaki “...ki dirlir o bizüz” redifli gazellerden tespit edilebilenler ele alınmıştır. Klasik Türk edebiyatı geleneğinin bir parçası olan nazîreciliğe değinilirken; ortak bir zevki paylaşan şairlerin şiirleri incelenmeye ve redifin muhtevaya kattığı değer göz önüne alınarak, “biz” olarak adlandırılan şairin kimliği ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Divan şairi, nazîre, redif, Nâbî.

ABSTRACT

The Identity of Divan Poets in the *Gazels* with the *Redif* of “Ki Dirlir O Bizüz (That They Say That’s Us)”

Considering that the redif is generally determined by the topic in Turkish lyric poems, the meaning that the redif “...ki dirlir o bizüz” adds to the poem draws attention. Acting through the idea that the poets have meant themselves with “we”, the poems in this redif is found to be worth studying.

In the determination of the poems, I acted from the point that the redif with same meaning might be “nazîre”. Hence, I took the major representative of the poetic philosophy, Nâbî's poems written in this

* Bu makale, “VI. Klasik Türk Edebiyatı Sempozyumu (Mine Mengi Adına), 25-27 Aralık 2010, Kayseri”de sözlü sunulan bildirinin genişletilmiş hâlidir.

** Yrd. Doç. Dr., SÜ A. Keleşoğlu Eğitim Fak., Türkçe Eğitimi Bölümü, KONYA, sakpınar07@gmail.com

style as a model, and analyzed the *gazels* with redif "...ki dirler o bizüz" in and after the 17th century. While discussing the *nazire* tradition of the classical Turkish literature, the study will attempt to examine the poets with a common zest, and to reveal the identity of the poet who referred himself as "we" by thinking that the *redif* adds value to the contents of the poems.

Key Words: Divan poet, nazîre, redif, Nâbî.

Giriş

Klasik Türk edebiyatı geleneğinin bir parçası olan nazîre; bir şairin beğenilen bir şiirine, başka şairler tarafından aynı vezin, şekil, redif ve zaman zaman da muhteva bakımından benzer şiirler yazılması olarak tanımlanabilir. Bu gelenek, şairler için bir okul vazifesi görmüştür. Osmanlı döneminde şairler, usta-çırak ilişkisi diyebileceğimiz bu nazîre okullarında yetişmişlerdir (Kurnaz 2003: 403).

Geleneğe göre şairler, ancak şiirleri tanzîr edilirse, isimlerinin üne kavuşacağına ve şairlik güçlerinin ortaya çıkacağına inanırlardı. Diyarbakırlı Lebîb'in beyti de bu gerçeği dile getirmektedir:

Bulmak Lebîb şânı terakkî bu şi'rimün

Ahbâbdan tenezzül-i tanzîre bagludur

Lebîb G.30/5 (Kadıoğlu 2005: 466)

Şairleri, başkasının şiirini tanzîr etmeye iten sebeplere bakıldığında¹ ise, bunlar; üstadın şiirini geçme arzusu ya da onu takip etmek olabilirdi. Bu iki sebebi değerlendirdiğimizde klasik edebiyat şairlerinde üstadı aşma çabasından çok kendilerini gösterme endişeleri daha öne çıkmaktadır. Ayrıca, nazîre yazmanın sebepleri arasında; meydan okumalara cevap verme isteği, dönemi arkadaşlarına dostluk gösterme gibi karşılıklı nazireleşmeler de sayılabilir. Bu duruma en güzel örneklerden biri Diyarbakırlı Âgâh ve Vâlî'nin karşılıklı nazireleşmeleri olabilir.² Bunların yanı sıra bu geleneğin sağladığı hazır kalıp da nazîreye ilgiyi arttırmıştır. Ayrıca örneklerine az rastlanmakla birlikte usta şairlerin, gençleri teşvik etmek için onların şiirlerini tanzîr ettikleri de görülmüştür (Köksal 2006: 97-109).

Klasik Türk edebiyatının en önemli isimlerinden, hikemî tarzın büyük temsilcisi Nâbî, bu gelenek içinde şiirleri en fazla tanzîr edilen şairlerden biri olmuştur. A. Fuat Bilkan, "Nâbî" adlı eserine şairin;

1 Ayrıntılı bilgi için bk. M. Fatih Köksal, "Şairleri Nazire Yazmaya İten Saikler veya Geleneğin Gerekeçleri", *Sana Benzer Güzel Olmaz Divan Şiirinde Nazire*, Ankara, Akçağ 2006, s. 97-109.

2 Ayrıntılı bilgi için bk. Şerife Akpınar, "Semerkandlı Âgâh'ın Dîvânı'nda Nazirecilik Geleneği", *Kazakistan ve Türkiye'nin Ortak Kültürel Değerleri Uluslar Arası Sempozyumu*, Almaati, 21-23 Mayıs 2007, s. 444-4450.

Elli yıldır ki müselleme sana seccâde-i nazm
Şimdi sensin şu'arâ zümresine şeyh-i kebîr

Nâbî K.8/7 (Bilkan1997: 50)

beyti ile başlamaktadır. Bu beyt de ona niçin bunca nazîre söylendiğini doğrular niteliktedir.

Çalışmada Nâbî'nin "...ki dirler o bizüz" redifli şiiri ile ona ya da birbirlerine nazîre olduklarını düşündüğümüz Kâtib-zâde Sâkîb, Âgâh, Vâlî, Vahîd Mahtûmî, Şeyh Galib ve Muvakkit-zâde Pertev'in şiirlerinin tamamı ile Emîrî, Dürrî-i Vânî Büyük Tezkireci, Lebîb, Mucîb Kemâl, Şeyhî, Güzârî ve Emnî'nin de –şiirlerinin tam metnine ulaşamadığı için– tespit edilebilen beyitleri ele alınmıştır. Şekil ve muhteva özellikleri bakımından incelenen bu gazellerin aralarındaki benzerlik, müştereklik ve farklılıklar gösterilerek, şairlerin "bizüz" dedikleri "kimlik" tanımlanmaya çalışılmıştır.

Nazîre tespiti yapılırken, vezin ve kafiye-redif aynılığı yanında, muhtevadaki müşterekler, ayrıca kaynaklarda verilen bilgiler dikkate alınmıştır. Bütün bunlarla birlikte, şiirlerin nazîre olduğunu ortaya koyan başka işaretler de vardır. Tespitlerimizde özellikle kafiye'nin bulunduğu kelimelerin –berbâd, mu'tâd, cellâd, hussâd gibi– model şiirle müşterek kullanıldığı görülmüştür. Redifin dikkat çekiciliği ve az kullanılabilmesi düşünüldüğünde de nazîreleri tespit etmek kolaylaşmıştır.

Ayrıca, tanzîr edilen şiirin şairinin adının, nazîrelerde zikir edildiği de belirlenmiştir. Gazellerde Emîrî, üstat olarak Nâbî'yi kabul ettiğini açıkça dile getirirken; Dürrî, Âgâh'ın ustalığından söz etmekte; Emnî ise Nâbî ve Güzârî'nin değil Âgâh'ın izinden gittiğini belirtmektedir. Bu durum bize aynı zamanda şiirlerin tamamının Nâbî'ye nazîre olmadığını, diğer şairlerin birbirlerinin şiirini tanzîr etmiş olduklarını da göstermiştir. Zira Diyarbakırlı şair Vâlî'nin, Âgâh ile birbirlerine pek çok nazîreler söylediklerini biliyoruz. Ancak bu gazelde Nâbî ile benzer, Kâtib-zâde Sâkîb ile ise aynı mısra'ı söylemesi hatta bu mısra'ın Şeyh Galib'in gazelinde de yer alması kimin şiirine nazîre yazıldığı endişesini arttırmaktadır. Benzer durum Vahîd Mahtûmî'nin gazelinde de görülmektedir. Ortak kullanılan kelimeler, Nâbî'ninkinden çok Âgâh ve Sâkîb'ın şiirlerinde geçmektedir. Pertev'in şiirindeki benzerlik de daha çok Şeyh Galib'iledir. Zira araştırmalar (Bektaş 2007: 46) Pertev'in bu gazelden, Şeyh Galib'e yazılmış bir nazîre diye söz eder. Bütün bunlara rağmen şairlerin, Nâbî'nin gazelinin tanzîr etmeseler bile üstadın şiirini mutlaka okumuş hatta etkilenmiş olma ihtimalinin büyük olduğu düşüncesindeyiz.

Nâbî'nin gazeli zemin şiir olarak tanımlanmadı. Zira XVI. yüzyıl şairlerinden Yakînî'nin aynı redif ve vezinde ancak farklı kafiye'de bir gazeli de tespit edilmiştir. 8 beyitten müteşekkil bu gazelin maktası şöyledir:

İy Yakînî ne bilür şânumuz erbâb-ı suver
‘Ârif-i vahdete hem-râz ki dirler o bizüz

Yakînî G. 76 (Zülfe 2009: 196)

Gazel bize bu redifle yazılan ilk şiirin Nâbî’ye ait olmadığını göstermektedir. Elbette tarandığı zaman XVII. yüzyıldan önce aynı redif ve vezinle kaleme alınmış başka manzumelere de rastlanılabilir. Bu sebeple Nâbî’nin nazmını bir ara şiir ya da model şiir olarak düşünmek sanıyoruz daha doğru olacaktır. Ayrıca, araştırmalara devam edildiği takdirde, aynı vezin ve redifle yazılmış başka şiirlere de rastlanılabileceği düşüncesindeyiz.

Şekil Özellikleri

Tamamı tespit edilen “...ki dirler o bizüz” redifli gazellerden Muvakkit-zâde Pertev’in gazeli 6 beyitten, diğerleri ise 5 beyitten müteşekkildir.

Gazeller, Türk şairlerinin en çok kullandıkları (İpekten 1999: 227) remel bahrinin “fe’ilâtün fe’ilâtün fe’ilâtün fe’ilün” kalıbıyla kaleme alınmıştır.

Şiirlerdeki şekil özelliklerini oluşturan temel unsurlardan biri de kafiye-rediftir. Şairler, “duygu ve duyularının dünyasına bu iki unsurun imkânlarıyla girerler” (Tanpınar 1988: 20). Nazîrelerde kafiye ve redifin aynı olması yüzde yüz belirleyici bir özellik olmamakla (Köksal 2006:33) birlikte; aynı kafiye ve redifle şiir yazarak ortak bir zevki, ortak bir duyguyu paylaştıklarını gösteren şairlerin, aynı kelimelerle kafiye oluşturmaları da dikkat çekmektedir. Arapça ve Farsçadan kurulu bu ortak kelimeler ve kullanan şairler şu şekilde tespit edilmiştir:

Arapça Kelimeler: *mu’tâd*: Âgâh, Lebîb, Şeyh Galib, Pertev; *cellâd*: Nâbî, Sâkıb, Vâlî; *hussâd*: Nâbî, Sâkıb; *îcâd*: Vâlî, Dürrî-i Vânî, Güzârî, Şeyh Galib

Farsça Kelimeler: *feryâd*: Sâkıb, Vâlî, Vahîd Mahtûmî, Şeyh Galib, Pertev; *Hudâ-dâd*: Sâkıb, Âgâh, Vahîd Mahtûmî; *ber-bâd*: Nâbî, Sâkıb, Vâlî; *nâ-şâd*: Vâlî, Vahîd Mahtûmî; *üstâd*: Vâlî, Emirî, Emnî, Şeyh Galib; *bî-dâd*: Sâkıb, Vahîd Mahtûmî, Pertev .

Ele alınan şiirler arasında en belirgin müşterek olan redif, şiirde âhenk ve anlamın odak noktası olmuştur. Divan şiirinde konu çok kere redifi belirlerken; şiirin çağrışım dünyasını da zenginleştirmiştir (Macit 1996: 88).

“...ki dirler o bizüz” redifi çalışmanın esasını oluşturmuş ve şiirin konusunun düşünülmesine yol açmıştır. Yahya Kemâl’in “Türk redifi buldu mu şiirin özünü bulmuştur” (Özbalcı 1996: 179) ifadesinden de yola çıkarak; redif olarak seçilen bu kelimelerin, “şairin ve aynı zamanda içinde yaşadıkları toplumun ruh halini de yansıttığı” (Kurnaz 1997: 265) varsayıldığında, redifin, okuyucuyu şiirde asıl söylenmek istenene götüreceği; hatta “biz” dediği şairi tanıtaacağı düşünülmüştür. Ayrıca “...ki dirler o bizüz” redifi, divan şairinin kimliğini ortaya koyan aynı redifli gazellerin de âdeta başlığı olma özelliği

göstermiştir. Ancak, muhteva özelliklerinde ayrıntılı bir şekilde değinileceği gibi Muvakkit-zâde Pertev'in gazelinde bu durum farklılık göstermektedir.

Muhteva Özellikleri

Klasik Türk edebiyatı geleneği içinde XVII. yüzyıldan itibaren gazellerin konusunun değişmeye başladığı ve sosyal konuların işlendiği görülmektedir (Bilkan 1998: 160-166). Nâbî de bu yüzyılda sosyal ve siyasî hayatı şiirlerine konu etmiştir. Nâbî'nin “düşünmeye ve düşündürmeye ağırlık veren sanat anlayışı” (Mengi 1991: 131); ele alınan redifteki “biz” olanın kimliği üzerinde akıl yürütmemize sebep olmuştur. Aynı şekilde diğer şairlerin şiirlerinde de benzer düşüncenin ele alınıp alınmadığı belirlenmeye çalışılmıştır. Zira bu şiirlerin Nâbî'ye ya da birbirlerine nazîre olduğu kabul edilse de kimi araştırmacılar, şairin üstat saydığı kişinin eserinin sadece şekil özelliklerini ele aldığını, konusunu almadığını (Levend 1988:71), kimileri de şairlerin, konu bakımından yenilik getiremeyince aynı konuyu daha güzel işlemenin yollarını aradıklarını (İsen 1997: 326) söylemektedir.

Şiirde belirli bir duygu ve düşünceye zemin hazırlayarak ona, konu bütünlüğü kazandırdığı bilinen redifin (Akün 1994: 9/402), tespit edilen şiirlerin muhtevasında ortak bir konu bütünlüğü sağladıkları düşünülmüştür.

“...ki dirler o bizüz” redifli gazellerden model şiir olarak belirlenen Nâbî'ye ait gazel şöyledir:

Mey ü mahebûb ile ber-bâd ki dirler o bizüz

Fârig-i ta'ne-i zühhâd ki dirler o bizüz

Kumrives tavr tutar gerden-i dil âhumdan

Bende-i kâmet-i şimşâd ki dirler o bizüz

Şevk-i Şîrîn ile biñ Kûhken olmaz hem-pâ

Kûh-ı gam kesmede Ferhâd ki dirler o bizüz

Nâvek-i şûhî n'ola olsa 'ayân sînemde

Siper-i gamze-i cellâd ki dirler o bizüz

Nâbiyâ meclis-i ahbâbda şî'r-i ter ile

Âteş-i hirmen-i hussâd ki dirler o bizüz

Nâbî G.298 (Bilkan 1997: II/680)

Gazelin muhtevası incelendiğinde; Nâbî'nin, divan şairlerinin ortak kimliklerinden biri olan *rindlik*le söze başladığı görülmektedir. Zira divan şairi kendini rind sayar ve her fırsatta zahidin karşısına dikilir (Mengi 2000: 216). Genellikle pervasızdır ve rindliği ile övünür. İlk beytinde bunu vurgulayan Nâbî, sevgili ve şarapla perişan olan da; zâhidlerin ayıplamalarına karşı vurdumduymaz olan dedikleri de biziz diyerek, rind kimliğini sergilemektedir.

O, tıpkı diğer divan edebiyatı şairleri gibi âşıktır, hem de sevgilinin kölesi olacak kadar âşıktır. “Gönül gerdanı kumru gibi âhımdan gerdanlık tutar, şimşirin boyunun kölesi dedikleri de biziz” derken, sevgilinin boyuna köle olduğunu üstelik boynunda bir nevi tasma taşıdığını dile getirmekte ve biz olanın “köle âşık” olduğunu belirtmektedir. Hatta o, en büyük âşık biziz demekten de çekinmeyecek, kendisini Ferhâdla mukayese edecektir. Elbette şairin aşkı daha üstündür, zira onun kazdığı dağ, dert dağıdır ve bin dağ kazıcı ona bu yolda, arkadaş bile olamayacaklardır. Böylece Nâbî, âşıklık mertebesini de ortaya koymaktadır. Ayrıca şair, cellat olan sevgilinin süzgün bakışlarına kendisini siper etmiş olandır ve oklar onun sinesinde açıkça görünmektedir.

Redifler kimi zaman özellikle mahlas beytinde şairin şiir anlayışını, şairlik kimliğini ortaya koyar. Nâbî de makta beytinde “Ey Nâbî, dostlar meclisinde taze şiir ile hasetlerin harmanına ateş olan, dedikleri biziz” diyerek, kıskananların harmanını ateşe verecek kadar şiirinin parlak ve yeni olduğunu dile getirmektedir. Yeni bir şeyler söylemek, divan şairi için çok önemlidir ve bu durum hasetliğe yol açar. Nâbî, bu beyti ile haset edilecek kadar güçlü bir şair kimliği ortaya koymaktadır.

Nâbî'nin şiirine nazîre olduğu düşünülen XVII. yüzyıl şairlerinden Kâtib-zâde Sâkıb Mustafa'nın gazeline bakıldığında;

Hedef-i nâvek-i bî-dâd ki dirler o bizüz
Küşte-i gamze-i cellâd ki dirler o bizüz

Olalı beste-i dil zülf-i girih-gîr-i bütân
Ser ü sâ mân gibi ber-bâd ki dirler o bizüz

Nâyun olduk nefes evlâdı bu gün nâle gibi
Dûdmân-zâde-i feryâd ki dirler o bizüz

Mahrem-i meclis-i vuslat olalı şem' gibi
Âteş-i hırmân-i hussâd ki dirler o bizüz

Çemen-i nazmı n'ola Sâkıb'un olsa tâze
Reşha-i feyz-i Hudâ-dâd ki dirler o bizüz

Kâtib-zâde Sâkıb G. 241 (Kırbyık 1999: 536)

üstâd ile benzer kelime, terki b hatta aynı mısra'ı kullandığı görülmektedir. Araştırmacılara göre bu durum bir intihal değil, sadece etkilenmedir (Kırbyık 2000: 183). Zira nazîre geleneğinde şiirin tanzîrleri, model alınan şiire şekil ve muhteva bakımından benzerlik gösterdiği için, kelimeler, terimler, mazmunlar açısından da ortak kullanımlar tercih edilebilir. Temelde bir şairin düşüncesinden yola çıkıp, hazır vezin, hazır kafiye-redif, hazır nazım şekli bazen de hazır konu yardımıyla birçok şair; uzak zamanlarda, uzak

yerlerde pek çok düşünce ve hayali paylaşmışlardır. Yine bu şairler aynı sevgilinin peşinden giderken; model alınan şiirle belki aynı âşıkâne, aynı rindâne, aynı hakîmâne... duyguyla ortak bir zevki paylaşmışlardır.

Sâkîb'in matla beyti, Nâbî'nin 4. beytiyle hemen hemen aynı kelimelerle ve aynı duyguyla kaleme alınmıştır. Sâkîb, “adaletsiz okun hedefi dedikleri biziz, celladın süzgün bakışlarıyla öldürülmüş olan da biziz” demektedir. Şair için –üstadında olduğu gibi– sevgili cellat, kendisi de hedeftir. Sevgilinin yan bakışıyla öldürülen de şairin ta kendisidir.

Üstat, şarap ve sevgili ile perişan olmuş bir şair tasviri çizerken; Sâkîb'da bu perişanlık sevgilinin saçı karşısındadır.

Klasik edebiyat şiirlerinde zaman zaman değinilen tasavvufî söyleyişlere Sâkîb ve Şeyh Galib'in gazellerinde de rastlanılır. Sâkîb, çektiği acı karşısındaki inilti ve feryadını anlatırken; inleyiş gibi neyin nefes evladı, feryadın ise soy evladınız demektedir. Nefes evladı olma, tasavvufî bir ifade olmakla birlikte özellikle Bektaşilikte görülür ve temelleri İslamî inanışa göre Hz. İsa'nın doğumuna dayanır. Farklı inanışlardaki nefes evlatlığındaki ortak nokta ise çocuğun anne rahmine düşüşünü tanrısal bir güce bağlamalarıdır (Özkan 2010: 89). Sâkîb da aşk karşısında ney gibi inleyen, feryat eden bir şairdir.

Kâtib-zâde Sâkîb'in nazîresindeki;

“Âteş-i hirmen-i hussâd ki dirler o bizüz”

mısra'nının Nâbî'ninkinin tekrarı oluşu da bir başka dikkat çeken unsurdur. Burada şair, üstadı ile aynı duyguyu paylaştığını ortaya koyarken, onun gibi kiskanılacak kadar güçlü bir şair olduğunu ifade eder.

Klasik edebiyat şairleri, geleneğe uyma temayülü göstermekle birlikte, özellikle XVII. yüzyıldan sonra şiiri şiir yapanın yeni manalar, yeni düşünceler dile getirmek olduğunu kabul etmişler ve yeni bir şeyler söyleme çabasında olmuşlardır. Nâbî'deki “taze şiir”in şairi olma çabasına diğerlerinde de rastlanılır. Bu yolda Sâkîb, Allah vergisi bereketin sızıntısıyla şiir çimenliğinde taze söyleyişleri olduğunu dile getirmektedir.

Aynı redifle gazel yazan bir başka şair de Diyarbakırlı Âgâh'tır:

Zevk-i endûh ile dilşâd ki dirler o bizüz

Gâh vîrân u geh âbâd ki dirler o bizüz

Günde biñ kerre bizi öldürür ihyâ eyler

Küşte-i bismile mu'tâd ki dirler o bizüz

İrem-i kûyına pervâz iderüz himmet ile

Bî-per ü bâl perîzâd ki dirler o bizüz

H'âh- nâ-h'âh iderüz sayd-ı temennâmızı râm

Zür-ı bâzû ile sayyâd ki dirler o bizüz

Şimdi Âgâh eser-i tab'-ı ziyâ-güster ile
Kâbil-i feyz-i Hudâ-dâd ki dirler o bizüz
Âgâh G. 137 (Akpinar 2006: 323)

“...ki dirler o bizüz” redifli gazeller incelenmeye devam edildiğinde “biz” kimliğinin ortaya çıkmasında, klasik edebiyat geleneğinin sürdürüldüğü görülmektedir. Geleneğe göre şairler, aşk yolunda eziyet çeker, ama yine de sevgiliden hiç vefa görmezler. Acılarına rağmen bu eziyetten memnundurlar. Âgâh da meslektaşları gibi kederin zevkiyle mutlu; gah yıkılmış gah ma'mur bir şairdir. O, sevgilinin günde bin kere onu öldürüp diriltmesine; boğazlanarak öldürülmeye alıştıktır. Âgâh, sevgilinin vefasına da cefasına da alışmış bir divan şairidir. Yine Âgâh, “biz” dediği şairi, kimi zaman bir peri çocuğu kimi zaman da bir avcı olarak görür.

Âgâh, şairlik gücünü dile getirdiği son beytinde, “ışık yayan bir tabiatın eseriyle Allah vergisi bereketi kabul eden dedikleri biziz” diyerek kendi övgüsünü yapmaktadır. Şair, Sâkib ile benzer bir mısra' kullanarak da onunla ortak bir zevki paylaştığını ortaya koyar.

Âgâh'ın şiirini tanzîr ettiğini düşündüğümüz Dürrî-i Vânî şu beyti ile;

Dürriyâ vâli-i mülk-i suhan olsun Âgâh
Şâ'ir-i nâdire-îcâd ki dirler o bizüz

Dürrî-i Vânî Büyük Tezkireci (Alî Emîrî 1321: 56)

Âgâh'ın üstatlığını kabul ederek; kendisini nadir buluşları olan bir şair olarak tanıtmaktadır.

Bir diğer nazîre de Diyarbakırlı Vâlî'nin gazelidir:

Her zamân hecr ile nâ-şâd ki derler o bizüz
Nâle vü âhda üstâd ki derler o bizüz

Ederüz şem'-sıfat cismümüzi hakister
Şu'le-i âh ile ber-bâd ki derler o bizüz

Çeşm-i pür-fitne vü sehâr ki derler sensin
Küşte-i gamze-i cellâd ki derler o bizüz

Ne gülün vaslına erdük ne gülistân gördük
Bülbül-i bîhude-feryâd ki derler o bizüz

Vâliyâ zemzeme-i şî'r ile pey-revlükde
Şâ'ir-i mu'cize-îcâd ki derler o bizüz

Vâlî G. 169 (Koncu 1998: 408)

Vâlî'de karşımıza çıkan mutsuzluğun sebebi, ayrılıktır. O, bu dertle âh edip inlemede usta olmuştur. Mum gibi eriyip küle dönen şair, çektiği âhın aleviyle perişan olmuş bir âşıktır.

Nâbî ve Sâkib'in şiirlerinde, sevgilinin cellat olarak vasıflandırılmasına Vâlî'nin gazelinde de rastlanılmaktadır. Onun şiirinde yer alan;

“Küşte-i gamze-i cellâd ki derler o bizüz mısra’ı, Nâbî’nin mısra’ının benzeri, Sâkıb’inkinin ise aynıdır. Şair, geleneğe uygun olarak sevgilinin gözünün fitne ve büyü ile dolu olduğunu dile getirirken; “cellat olan sevgilinin süzgülü bakışıyla öldürülen dedikleri de biziz” der. Bu mısra’ bizde, Vâlî’nin Nâbî’nin gazelini model almakla birlikte Sâkıb’ın şiirini de okumuş olabileceği izlenimi uyandırmıştır.

Vâlî, ayrıca divan şiirinin en meşhur mazmunlarından olan gül-bülbül ilişkisine de değinirken; biz dediği şaire, güle asla kavuşamamış, boşuna feryat eden bir bülbül kimliği yüklemektedir.

Şairlerin şiirlerindeki “taze söyleyiş” çabaları, Vâlî’de “mucize buluşlara” dönüşmüştür. O, “şiirin âhengiyle birinin izinden gitmede, mucize buluşları olan şairiz” demekte ve peşinden gidilecek, şiirleri tanzîr edilecek bir şair kimliği sergilemektedir.

“...ki dirler o bizüz” redifiyle şiir söyleyen şairlere bakıldığında önemli bir kısmının Diyarbakırlı olduğu dikkat çekmektedir. Bu durum, Nâbî’nin Diyarbakır’daki şuara toplantılarına katılmasıyla ve Âgâh’ın o bölgede üstat olarak kabul edilmesiyle açıklanabilir. Zira şairlerin kendileri de beyitlerinde Nâbî ve Âgâh’ı usta olarak kabul ettiklerini sıkça dile getirmektedirler:

Pey-rev-i Nâbiyüz ammâ ki Emîrî sözde

Feyz-i perverde-i üstâd ki dirler o bizüz

Emîrî-i Âmidî (Alî Emîrî 1321: 56)

Emîrî, Nâbî’nin izinden gittiğini ve üstadın bereketiyle beslendiğini belirtirken;

Emnî-i Âmidî;

Olmazuz pey-rev-i Nâbî vü Güzârî Emnî

Pey-rev-i Âgah-ı üstâd ki dirler o bizüz

Emnî-i Âmidî (Mehmed Sirâceddin 1994: 82)

beytiyle, Nâbî ve Güzârî’nin değil Âgâh’ın izinden gidenleriz diyerek, kimin şiirine nazîre söylediğini de açıkça ortaya koymaktadır.

Cevr-i ebrûsuna mu’tâd ki derler o biziz

Murg-i hasret-keş-i sayyâd ki derler o biziz

Günde biñ tîşe-i gam darb ideriz sînemize ³

Bîsütûn-ı dile Ferhâd ki derler o biziz

Lebîb-i Diger (Sâlim 198a)

Sevgiliden gelen eziyete, Diyarbakırlı Lebîb de alışmıştır. O, “kaşının eziyetine alışık olan da; avcının hasretini çeken kuş dedikleri de biziz” diyerek, klasik edebiyat geleneğine uygun bir şair portesi çizmeye devam eder. Ayrıca,

3 tîşe-i gam: seng-i sitem Alî Emîri, s.56.

Nâbî'nin âşıklığını Ferhâd ile kıyaslamasına, Lebîb'in şiirinde de rastlanılır. O, "Sinemize günde bin kere gam taşı vururuz; gönül Bîsütûn'una Ferhâd dedikleri biziz" sözleriyle, kendisini Ferhâd'ın kimliğiyle özdeşleştirir.

Eşkümüz rûd-misâl itmedeyüz her serve
Hem ser-i Dicle-i Bağdâd ki dirler o bizüz

Mucîb Kemâlî-i Âmidî (Alî Emîrî 1321: 56)

Geleneğe göre, divan şairinin payına hüznün ve ağlamak düşmektedir. Mucîb Kemâlî, "gözyaşımızı akarsu gibi her serve akıtmaktayız, Bağdat'ın Dicle'sinin başı dedikleri biziz" mısra'ıyla mübalağalı bir şekilde ağlayan bir şairi, tasvir etmektedir.

Baş egüp baña külâhî vü şikârî didiler
Hâne-i tab'uña ırgâd ki dirler o bizüz

Şeyhî (Alî Emîrî 1321: 57)

Nâbî'nin gazelindeki "biz" olan "şair", boynuna tasma geçirilmiş bir köle iken; Şeyhî'de sevgilinin yaradılış evine ırgat olur.

Biz Güzârî kulunuz ey şeh-i hurşîd-cemâl
Şâ'ir-i dehr-i nev-îcâd ki dirler o bizüz

Güzârî-i Âmidî (Mehmed Sirâceddin 1994: 82)

Yine Güzârî, sevgilinin kulu kölesi oluşuna değinmekle birlikte; yeni şeyler söylenen bir dünyanın şairiyiz diyerek de şairlik gücünü ortaya koymaktadır.

Sitem ü cevrüne mu'tâd ki dirler o bizüz

Perveriş-yâfte-i dâd ki dirler o bizüz

Gülmedük 'aşka düşelden elem-i hecrün ile
Bir bölük 'âşık-ı nâ-şâd ki dirler o bizüz

Râh-ı 'aşk içre bize nâle olupdur rehber
Ceres-i kâfile feryâd ki dirler o bizüz

Ėam-ı aĖyâr ile olsak n'ola kûyuñda mukîm
Sâkin-i kişver-i bî-dâd ki dirler o bizüz

Bakmazuz zîver-i meşşâta-i bî-veche Vahîd
Mâ'il-i hüsn-i Hudâ-dâd ki dirler o bizüz

Vahîd Mahtûmî G. 96 (Kahraman 1995: 650)

Vahîd Mahtûmî de diğerleri gibi sevgilinin eziyetine de sitemine de alışmıştır. O farklı olarak; bu yolda yalnız olmadığını, derdine diğer divan şairlerinin de ortak olduğunu özellikle belirtmiştir. "Ayrılığın derdiyle aşka düşeliden beri hiç gülmeyen bir bölük âşık dedikleri biziz" diyen şair, "biz" kelimesindeki kimliği açıkça ortaya koymuştur. Dardını anlatmaya devam eden şaire, çıktıkları bu aşk yolculuğunda inilti, rehber olmuştur. Kendileri ise feryat kafilesinin çingırağıdır. Ayrıca Vahîd Mahtûmî, sevgilinin ellere gösterdiği ilgiyi kendisine dert edinir ve bu durumu adaletsizlik olarak

yorumlar. Genel temayüle uyarak da, sevgili ve rakibin karşısında şairi, adaletsiz ülkenin sakini olarak görür.

Sâkıb ve Âgâh'ın şairlik güçlerini ortaya koyarken söz konusu ettikleri “Allah vergisi bereket”, Vahîd Mahtûmî'de “Allah vergisi güzellik” olarak görülür. Şair, “sebebsiz gelin süsleyen kadının süsüne bakmayız, Allah vergisi güzelliğe meyl eden dedikleri biziz” mısra'larıyla sevgilin doğal güzelliğini dile getirmektedir.

Kûşte-i gamze-i cellâd ki derler o biziz
Nûş-ı hûn-ı dile mu'tâd ki derler o biziz

Sîne pür-âteş ü dil gevher-i aşk ile tolu
Berk-hîz ebr-i güher-zâd ki derler o biziz

Nâ-resâ mısra'-ı bercestemize çûb-i Kelîm
Kâdir-i sihr-i nev-îcâd ki derler o biziz

Bî-vücûdüz yine berbâd-kün-i mülk-i gamız
Neydeki âteş-i feryâd ki derler o biziz

Es'adâ ma'ni-i nev tıfl-ı nev-âmûz bize
Fenn-i endîşede üstâd ki derler o biziz

Şeyh Galib G. 122 (Kalkışım 1994: 318)

Şeyh Galib'in gazelinin ilk mısra'ı, Vâlî ve Sâkıb'ın gazellerinde de yer almıştı. Ancak Sâkıb ve Şeyh Galib'in ortak mısra'ının, matla beytinde olması dikkat çekicidir. Bu durum, matla beyitlerindeki benzeşmenin nazîrelerin tespitinde ve değerlendirilmesinde önemli bir ipucu olduğu (Arslan 2007: 80) düşüncesini doğrular niteliktedir.

Divan şiirinin son büyük temsilcisi olarak kabul edilen şair, kendisinden önceki şairler gibi aşk yolunda eziyet çekmeye devam edecektir. Yine cellat olan sevgilinin süzgün bakışıyla öldürülen şairler, gönül kanını içmeye de alışmışlardır. Sineleri ateşle, gönülleri de aşk cevheriyle doludur. “Şimşek atan, cevherden doğan bulut dedikleri biziz” diyen Şeyh Galib, seçkin mısra'ını Hz. Musa'nın sopasıyla mukayese edecek kadar da şairliğine güvenir. Zira o, “yeni buluşlar sihrinin kudret sahibi biziz” demektedir.

Şeyh Galib de Sâkıb gibi ney ve feryat kelimeleri etrafında duygularını dile getirmiştir. O, nefisinden sıyrılarak, neyin sesinin yakıcılığı ile kendisini bütünlüştürmüş ve mutasavvıf bir kimlik sergilemiştir

Ayrıca şair, yeni manaların ona acemi çocuk olduğunu söylerken; düşünce ilmindeki ustalığını da dile getirir.

Ele alınan “...ki dirler o bizüz” redifli gazeller, klasik edebiyatın genel temayülüne uyarak, âşığın dilinden kaleme alınmışlardır. Dolayısıyla âşığın söz konusu ettiği “biz”de, şairin kendisini görmek mümkün olmuştur. Ancak Muvakkit-zâde Pertev'in şiirinde bu durum farklılık göstermektedir. Şair,

şiiirini –örneğine az rastlanılmakla birlikte– ma’şûğun dilinden yazmıştır. Bu durumda gazeldeki “biz” âşık şair değil sevgilidir. Pertev’in gazeli, diğer gazellerde âşığının dile getirdiklerine, sevgilinin bir nev’i cevabı niteliğindedir.

Husrev-i mülket-i bî-dâd ki dirler o bizüz

Mâ’il-i nâle vü feryâd ki dirler o bizüz

Reg-i çeşm-i dil-i ‘uşşâkı iden hûn-efşân

Neşter-i gamzesi fassâd ki dirler o bizüz

Gitmeyüp şâh-reh-i semt-i fedâya aslâ

Bendesin itmeyen âzâd ki dirler o bizüz

Dâmen-i mîvesine dest-i emel nâ-reste

Kâmeti ‘ar’ar u şimşâd ki dirler o bizüz

İltifâta nîgeh-i hışmını hem-reng idici

Mâhir-i san’at-ı ezdâd ki dirler o bizüz

Yalınız Pertevi dil-hûn iderüz zann itme

Sitem-i ‘âşık mu’tâd ki dirler o bizüz

Muvakkit-zâde Pertev (Bektaş, 2007: 250)

Gazellerde âşığının uğradığı adaletsizliği konu edinen şairler, ya Sâkib’da olduğu gibi adaletsizlik okunun hedefidirler ya da Vahîd Mahtûmî gibi adaletsizlik ülkesinin bir sakinidir. Pertev’in gazelinde ise “adaletsiz memleketin padişahı” olan, sevgilidir.

Nâbî, Sâkib, Vâlî, Şeyh Galib; cellat olan sevgilin süzgün bakışlarının hedefi olup, bu bakışla öldürülürken, Pertev’deki “biz”, o süzgün bakış bıçağını elinde tutan cerrah, yani sevgilinin ta kendisidir.

Divan edebiyatında âşıklar, sevgiliden hiç vefa görmediklerinden dolayı şikâyetçidir. Pertev, şiirinde sevgiliye bunu doğrular. Zira o, hiç feda semtine uğramadığını, köle âşıklarını asla azat etmediğini açıkça söyler. Ayrıca o, gönül almakla kızgın bakışı bir edecek kadar da karşıt sanatlarda ustadır. Böylece vefasız sevgili kimliğini sergiler.

Nâbî’nin “biz” dediği, şimşir ağacının boyunun kölesi iken; Pertev’deki “biz”, o şimşir ağacının boyudur.

Pertev’in gazeli dışındaki “...ki dirler o bizüz” redifli gazeller boyunca şairler; âşığının, sevgiliden gelen eziyete ve vefasızlığa alıştığını söz konusu ederler. Pertev ise sevgilinin, âşığının sitemine alıştığını söylemektedir. Bu, divan edebiyatı geleneği içinde nadir bir söyleyiştir. Zira Pertev, durumu sevgili açısından değerlendirmektedir. Nitekim sevgilinin vefasızlığını dile getirip duran âşığının sözleri de sevgili için bir sitem sayılacağı düşünülebilir.

Muvakkit-zâde Pertev gazelindeki “biz”, şairin kimliğini sergilemediği için olsa gerek, şiirde şairlik gücüne yer verilmemiştir.

Şair, ele alınan diğer şiirlerle aynı vezin ve redif ile ancak farklı ve nadir bir bakış açısıyla şiirini kaleme almıştır.

Sonuç

Sonuç olarak, tespit edilen şiirlerden Nâbî'nin gazeli, model şiir olarak görülmekle birlikte; diğerlerinin de birbirlerinden etkilendikleri ve birbirlerinin şiirini tanzîr ettikleri anlaşılmıştır.

Bu nazîrelerin genelindeki ortak noktayı ise –vezin, kafiye-redif gibi benzerlikleri yanı sıra– “...ki dirler o bizüz” redifindeki “biz” kimliği oluşturmaktadır. Gazellerin muhtevalarına bakıldığında “biz” olanın klasik edebiyat geleneği içindeki “şair”in kendisi olabileceği düşünülmüştür. Zira, divan şairi de söz konusu şiirlerdeki “biz” gibi rinddir, sevgili karşısında daima eziyet çeken bir âşıktır. Çektiği acılara yanar, inler ve perişan olur. Sevgili ona hiç adil davranmaz. Ancak sitem etse de bu ıstıraptan memnundur. O, kimi zaman Ferhâd kimi zaman bülbüldür. Sevgiliden gelecek vefaya da cefaya da alıştırlar. Ancak bu aşk yolunda yüzleri gülmeyen bir bölük âşik dedikleri de bu şairlerin ta kendisidir. Mutasavvıf kimliği ile de karşımıza çıkan bu şairler, kıskanılacak kadar yakıcı ve taze şiir söylerler. Onlardaki bu yetenek ise Allah vergisidir.

Pertev'in şiiri dışında söz konusu edilen mısra'lar boyunca şairler, “...ki dirler o bizüz” redifinin önünü, divan şairinin vasıflarıyla beslemişler ve hep bir ağızdan, paylaştıkları ortak zevkle “dedikleri o kişi, biz divan şairiyiz” diye seslenmişlerdir.

Muvakkit-zâde Pertev'in gazelindeki “biz” ise ma'şûktur. O, şairlerin karşısına sevgiliyi seslendirerek çıkmış ve naziresiyle bir yerde âşik şairlere cevap vererek “dedikleri o kişi biz, sevgilileriz” diyerek, klasik edebiyatta örneğine az rastlanır bir gazel ortaya koymuştur.

Kaynaklar

- Akpınar, Şerife (2006), *Âgâh Dîvânı ve İncelenmesi*, Selçuk Ü, Sosyal Bilimler Ens., Basılmamış Doktora Tezi, Konya.
- Akpınar, Şerife (2007), “Semerkandlı Âgâh Dîvânı'nda Nazirecilik Geleneği”, *Uluslar Arası Kazakistan ve Türkiye'nin Ortak Kültürel Değerleri Sempozyumu*, Almatı, s. 444-4450.
- Akün, Ömer Faruk (1994), “Divan Edebiyatı”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 9, İstanbul, s. 389-427.
- Alî Emîrî, *Tezkîre-i Şu'arâ-yı Âmid*, C.I, İstanbul, 1321.
- Arslan, Mustafa (2007), “XVI. Yüzyıl Anadolu Sahasında Nevâyî'nin Önemli Takipçisi: Muhyî ve Nazireleri”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, C. 4, S. 1, s.64-85.
- Bektaş, Ekrem (2007), *Muvakkit-zâde Pertev Dîvânı*, Malatya.
- Bilkan, A. Fuat (1997), *Nâbî Dîvânı*, İstanbul: MEB Yay.

- Bilkan, A. Fuat (1998), *Nâbî Hikmet Şair Tarihi*, Ankara: Akçağ Yay.
ekitap.kulturturizm.gov.tr, *Yakînî Divanı*, (Haz. Ömer Zülfe), 04.11.2010, 15.30.
- İpekten, Haluk (1999), *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, İstanbul: Dergah Yay.
- İsen, Mustafa (1997), *Ötelerden Bir Ses*, Ankara: Akçağ Yay.
- Kadıoğlu, İdris (2005), *Diyarbakırlı Lebîb Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divanı*, Malatya: Dicle Üniversitesi Yay.
- Kahraman; Bahattin (1995), *Vahid Mahtumi Hayatı Eserleri, Edebî Kişiliği ve Eserlerinin Tenkidli Metni*, Selçuk Ü, Sosyal Bilimler Ens., Basılmamış Doktora Tezi, Konya.
- Kalkışım, Muhsin (1994), *Şeyh Galib Divanı*, Ankara: Akçağ Yay.
- Kırbyık, Mehmet (1999), *Kâtib-zâde Sâkib Mustafa Hayatı, Eserleri Edebî Kişiliği ve Dîvânı'nın Tenkidli Metni*, Selçuk Ü, Sosyal Bilimler Ens., Basılmamış Doktora Tezi, C. II, Konya.
- Kırbyık, Mehmet (2000), "Kâtib-zâde Sâkib Mustafa Hayatı, Eserleri Edebî Kişiliği", *AÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 15, Erzurum, s. 153-187.
- Koncu, Hanife (1998), *Vâlî Dîvânı*, Marmara Ü, Türkiyat Araştırmaları Ens., Basılmamış Doktora Tezi, C. II, İstanbul.
- Köksal, M. Fatih (2006), *Sana Benzer Güzel Olmaz Divan Şiirinde Nazire*, Ankara: Akçağ Yay.
- Kurnaz, Cemal (1997), "Divan Şiirinde Belge Redifler", *Divan Edebiyatı Yazıları*, Ankara: Akçağ Yay.
- Kurnaz, Cemal (2003), "Osmanlı Şair Okulu", *Journal of Turkish Studies TUBA*, 27/ II s.403-420.
- Levend, A. Sırrı (1988), *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Macit, Muhsin (1996), *Divân Şiirinde Âhenk Unsurları*, Ankara: Akçağ Yay.
- Mehmed Sirâceddin (1994), *Mecma'î-Şu'arâ ve Tezkire-i Üdebâ*, (Haz. Mehmet Arslan), Sivas.
- Mengi, Mine (1991), *Divan Şiirinde Hikemî Tarzın Büyük Temsilcisi Nabi*, Ankara: AKM Yay.
- Mengi, Mine (2000), *Divan Şiiri Yazıları*, Ankara: Akçağ Yay.
- Özbalcı, Mustafa (1996), *Yahya Kemâl'in Duygu ve Düşünce Dünyası*, Ankara: Akçağ Yay.
- Özkan, Tuba S. (2010), "Bamsı Beyrek ve Bey Böyrek Anlatılarında Arketipik İmgeler", *Millî Folklor*, Yıl 22, S. 85, s. 81-90.
- Sâlim Efendi (2005), *Tezkiretü Ş-Şu'arâ* (Haz. Adnan İnce), Ankara: AKM Yay.
- Tanpınar, A. Hamdi (1988), *19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Çağlayan Basımevi.